

Sedad Bešlija

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju

O POZICIJI I IMENIMA HERCEGOVAČKIH SANDŽAKBEGOVA U OSMANSKOJ ADMINISTRACIJI U 17. STOLJEĆU

Apstrakt: Središnja tema rada je pozicija hercegovačkog sandžakbega unutar osmanske administracije tokom 17. stoljeća. Da bi se ona mogla pojasniti, bilo je potrebno donijeti određene podatke koji govore o ulozi i specifičnostima Hercegovačkog sandžaka tokom 16. i 17. stoljeća unutar Bosanskog ejaleta, ali i evropskog pograničja Osmanske države. Osim toga, u radu je donesen spisak imena hercegovačkih sandžakbegova tokom 17. stoljeća na osnovu izvora dubrovačke, venecijanske i osmanske provenijencije.

Ključne riječi: Osmanska država, Bosanski ejalet, Hercegovački sandžak, sandžakbeg, 17. stoljeće

Abstract: The central theme of the paper is the position of the sanjak bey of Herzegovina in the Ottoman administration during the 17th century. In order to clarify it, it was necessary to bring certain data that indicate the role and specificities of the sanjak of Herzegovina during the 16th and 17th centuries within the Eyalet of Bosnia, as well as within the Ottoman frontier in Europe. In the last part of the article, a list of sanjak beys of Herzegovina in 17th century is presented, based on the sources of the Dubrovnik, Venetian and Ottoman provenances.

Key words: Ottoman Empire, Eyalet of Bosnia, Herzegovina sanjak, sanjak bey, 17th century

Uvod

U ovom radu smo istraživali poziciju i ulogu hercegovačkog sandžakbega u upravnom okviru Bosanskog ejaleta odnosno Osmanske države. Pristup i metodološki okvir pri pisanju rada presudno su predodredili dostupni izvori osmanske provenijencije bez kojih se navedena tema ne bi mogla obraditi. Istraživanja koja smo obavili na prvoj adresi za osmanske izvore, Osmanskom arhivu Predsjedništva vlade u Republici Turskoj, determinirala su sadržaj ovog rada. Nažalost, količina i vrijednost raspoloživih podataka na osnovu kojih bi se mogla rekonstruirati pozicija i uloga hercegovačkog sandžakbega u 17. stoljeću su jako oskudna. Zato smo se u pisanju rada opredijelili za makroplan, tj. uvodni prikaz ključnih zaključaka u vezi sa pozicijom Hercegovačkog sandžaka i sandžakbega u 16. stoljeću, na koje smo, potom, naslonili ključne aspekte te pozicije koji se mogu, koliko god u određenim dijelovima bilo nedostavno, rekonstruirati za 17. stoljeće. U drugom dijelu rada donijeli smo listu imena hercegovačkih sandžakbegova, a koje smo uspjeli pronaći u izvorima primarno osmanske, dubrovačke i venecijanske provenijencije, što je pomjerilo historiografska saznanja o ovoj temi u odnosu na dosadašnja pisanja.

Formiranjem Kliškog sandžaka 1537. godine, Hercegovački sandžak, koji je osnovan 1470. godine, sveo se na granice s početka 16. stoljeća. One se više nisu značajno mijenjale sve do početka Kandijskog rata 1645. godine.¹

Prema granicama Bosanskog ejaleta, a time i Hercegovačkog sandžaka, poslije sklapanja mira na ušću Žitve 11. novembra 1606. godine, sandžak je graničio sa mletačkom Dalmacijom na liniji od Poljica preko Makarskog primorja do Herceg Novog i Risna. Graničio je sa Dubrovačkom republikom od Hutova do Novog duž rijeke Trebišnjice. U sastavu Hercegovačkog sandžaka bile su, u okviru novskog kadiluka i nahije: Zupci, Vrm ili Klobuk, Ljubomir, Rudine, Riđani, Nikšić, Drobnjaci, Donji Vlasi, Banjani, Donja Morača, Piva, Trebinje i Popovo. Granica se dalje na jugoistoku nastavila prema Skadarskom sandžaku odnosno brdskim, hercegovačkim i crnogorskim plemenima. Zatim je prema sjeveroistoku

¹ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk – postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982, 57. (Dalje: H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*).

graničio sa Bosanskim sandžakom počevši od Bijelog Polja. Pogranična mjesta su bila Mileševo, Prijepolje i Čajniče. Administrativna granica sa Bosanskim sandžakom dalje se nastavljala prema Konjicu i Duvnu i završavala u Poljicama.² Teritorij Hercegovačkog sandžaka doživio je neznatne promjene nakon Kandij-skog rata, utvrđivanjem Nanijeve linije 1671. godine, te nakon Velikog bečkog rata, utvrđivanjem Grimanijeve linije 1699. godine, kada je izgubio liniju Gabela, Čitluk, Vrgorac, Vrlika, Zadvarje, Novi i Risan.³

Kada je u pitanju pozicija hercegovačkog sandžakbega tokom 16. stoljeća, on je na neki način bio krajišnik (*uç beyi*), ali i učesnik mnogih vojnih akcija Osmanske države, bilo da je riječ o njemu bliskom području ili najudaljenijim pokrajinama kao što su Misir ili Šam. Neki su, poput Mehmed-bega Isabegovića, cijeli mandat provodili na ratištu.⁴

U mirnodopskim okolnostima u dužnosti sandžakbega spadalo je i držanje vojske u stalnoj pripravnosti koja je mogla značiti učešće jedinica u infrastrukturnoj izgradnji pokrajine. Također, sandžakbeg je imao obavezu da sprovodi određene elemente osmanske vanjske politike tako što je obavještavao komšije o promjenama u Osmanskoj državi koje su trebale izazvati gest državne i diplomatske kurtoazije i čestitke kao što su: promjena na prijestolu, rođenje sultanovog sina (*şehzâde*), čin obrezivanja (*cirkumcizija*), veliki praznici, svetkovine itd. Pored toga, uspostavljali su prve diplomatske i političke kontakte sa evropskim predstavnicima koji su željeli odnose s Osmanskom državom i odlazak u Istanbul. Tako široka ovlaštenja hercegovačkog sandžakbega, koji je bio vrhovni zastupnik sultanove vlasti na ovom području, imala su nekoliko razloga:

- Osjetljivo susjedstvo (posebno zbog buntovnih hercegovačkih, brdskih i crnogorskih plemena);
- Kroz teritoriju Hercegovačkog sandžaka prolazilo je nekoliko važnih puteva na kojima su svakodnevno bili trgovački karavani, haračlije, putnici, glasnici, razni službenici i diplomate. Upravo je hercegovački sandžakbeg bio odgovoran za red, sigurnost i disciplinu na tim putevi-

² Isto, 80, 81. i 161.

³ Detaljnije: Snježana Buzov, “Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon Kandijškog rata”, *Povijesni prilozi*, br. 12, Zagreb, 1993, 1–38; Enes Pelidija, “Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požerevačkog mira (1699–1718)”, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989, 239–259.

⁴ Toma Popović, “Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka u XVI veku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)*, XII–XIII/1962–1963, Sarajevo, 1963, 78. (Dalje: T. Popović, “Upravna organizacija”).

ma. Bio je materijalno odgovoran za eventualne štete prouzrokovane napadom hajduka ili razbojnika;

- Susjedstvo Dubrovačke republike, mletačkih posjeda, ali i činjenica da je teritorija pod njegovom upravom jednim dijelom izlazila na more, što je otvaralo pitanja tranzitne trgovine i naplate carinske takse koja je bila važan prihod za osmansku kasu;
- Hercegovački sandžakbegovi imali su uvid u rad osmanskih i dubrovačkih slanica, posebno u Gabeli i Novom, opet zbog prihoda;
- Mogućnost hercegovačkog sandžakbega da uvede povremeni jasad, tj. obustavu prometa sa susjednim lukama, prvenstveno Dubrovnikom. Posebno je to bilo na snazi u ratnim okolnostima.⁵ Svi navedeni razlozi važili su i tokom 17. stoljeća.

Dakle, do 1537. godine Hercegovački sandžak bio je izrazito krajiški sandžak čiji su sandžakbegovi imali široka ovlaštenja i privilegije u vojno-političkim akcijama i u unutrašnjoj upravi. Od 1580. godine hercegovački sandžakbegovi su bile istaknute ličnosti, a to područje je centar odakle je Divan u Istanbulu vodio ratne, političke i diplomatske akcije prema moru. Ipak, formiranjem Bosanskog ejaleta 5. septembra 1580. godine upravno-administrativna pozicija Hercegovačkog sandžaka doživjela je temeljitu izmjenu. Nestalo je do tada žive neposrednosti u korespondenciji između Istanbula i Foče odnosno Tašlidže (Pljevlja), a sva krupnija pitanja u vezi s odnosom hercegovačkog područja i Dubrovačke ili Mletačke republike našla su se na dnevnom redu Divana u Banjoj Luci. Niz kompetencija koje je do tada imao hercegovački sandžakbeg preuzeo je bosanski beglerbeg. Također, u Hercegovačkom sandžaku je od početka uspostavljena standardna organizacija vlasti (sandžakbeg, kadija, finansije u rukama države u najvećoj mjeri) kao i u drugim osmanskim pokrajinama. Upravna organizacija je donekle bila specifična usljed krajiškog karaktera sandžaka koji je bio važan posebno u ratnim okolnostima.⁶

U većim gradovima su sjedili upravnici sandžaka i ejaleta. U gradovima su obično imali svoje sjedište i ostali funkcioneri lokalne uprave: vojvode, subaše, serdari, čehaje i dr. Tu su bili još i tržni funkcioneri i noćni čuvari. Tokom 17. stoljeća kao gradski upravni funkcioneri spominju se gradski povjerenik (*şehir emini*) i gradski čehaja (*şehir kethodasi*).⁷

⁵ Isto, 77–95.

⁶ Isto, 75. i 76.

⁷ Avdo Sućeska, "Organizacija lokalne vlasti u Osmanskom carstvu do kraja XVII vijeka", *Godišnjak Pravnog fakulteta*, XI, Sarajevo, 1963, 248.

Također, poznato je da je egzistirao i sandžakbegov dvor i divan.⁸ E. Čelebi opisuje dvor sandžakbega u Tašlidži iz 1664. godine: “Ima dvadeset soba, dvorana za vijećanja, divan han, više sala, drveni čardak na vrelu vode i brojne staje.”⁹ Na spomenutom dvoru bilo je mnogo personala.¹⁰ Hercegovački sandžakbegovi su se u poslovima oslanjali na niz službenika i pomoćnika od zamjenika (*kaimakam* ili *muselim*), čehaje, kapidžilar-čehaje, kapidžije, čaušbaše, češnegirbaše, sekretar pisara (*divan yazıcı*) do imama, haznadara, sokolara, konakdžije, kuhara, berberina, terzibaše i slično.¹¹ S druge strane, službenici poput kadije, emina, nazira, dizdara i drugih pokrajinskih funkcionera bili su direktno ovlašteni od centralnih vlasti, s tim da je sandžakbeg mogao kontrolirati i uviđati njihov rad.¹²

Između 1470. i 1576. godine zvanično sjedište sandžakbegova Hercegovačkog sandžaka bilo je u Foči. S tim da su hercegovački sandžakbegovi u prvoj polovini 16. stoljeća (1522–1530. i 1533) često boravili u Mostaru, koji se tada više puta spominje kao privremeno sjedište Hercegovačkog sandžaka. Stoga se u to doba ponekad hercegovački sandžakbeg naziva “mostarski sandžak” ili “mostarski paša”. Kao privremeno sjedište Hercegovačkog sandžaka Mostar se prvi put spominje 6. juna 1522. godine.¹³ Osim Mostara, sandžakbegovi su privremeno boravili i u Gackom, Nevesinju, Novom, Gabeli i drugim okolnim mjestima.¹⁴ U ratnim okolnostima nekada su privremeno sjedili i u Livnu.¹⁵ Pa i kad su odsutni iz zemlje, njihovi kajmakami i čehaje sjede redovno u Foči. Gotovo ista praksa nastavljena je i nakon 1576. godine kada zvanično sjedište sandžaka postaje Tašlidža (Pljevlja). To mjesto će biti sjedište sve do 1833. godine.¹⁶

⁸ T. Popović, “Upravna organizacija”, 77–95.

⁹ Evlija Čelebi, *Putopis – Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Preveo, uvod i komentar napisao: Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo, 1967, 393. (Dalje: E. Čelebi, *Putopis*).

¹⁰ Vladislav Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine od 1566. do sredine 17. vijeka”, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XLIII/1931, Sarajevo, 1931, 58. (Dalje: V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”).

¹¹ U selu Čičevo kod Trebinja bila je 1686. godine kula begova i tu je najčešće boravio divan-efendija hercegovačkog sandžakbega. Vidi: Bogumil Hrabak, “Zemljišne parcele feudalaca i muslimanskih seljaka u Popovu, Zažablju i Trebinju početkom Morejskog rata”, *Tribunia*, br. 9, Trebinje, 1985, 44. (Dalje: B. Hrabak, “Zemljišne parcele”).

¹² T. Popović, “Upravna organizacija”, 77–95.

¹³ Isto, 77.

¹⁴ Isto, 95–115.

¹⁵ Tea Mayhew, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule Contado di Zara 1645–1718*, Viella, 2008, 71. (Dalje: T. Mayhew, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule*).

¹⁶ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 46. i 47; Toma Popović, “Kad je sedište Hercegovačkog sandžaka premešteno iz Foče u Plevlja”, *POF*, X–XI, Sarajevo, 1960/61, 271.

Treba spomenuti i to da nikada sandžaci nisu bili neovisni od bosanskog beglerbega, pa tako ni hercegovački. Hazim Šabanović je ukazao na pogrešno tumačenje Bašagića, Skarića i Kreševljakovića, te istakao kako su spomenuti autori “zavedeni time da mnogi hercegovački sandžakbezi u 15. i 16., a naročito u 17. stoljeću nose naziv paša (kao bosanski beglerbezi) ili što se nazivaju valijama”.¹⁷

Od 17. stoljeća, posebno, Hercegovački sandžak je dodjeljivan kao dodatak na već postojeća primanja, tzv. *arpaluk*¹⁸ ne samo bosanskim beglerbegovima nego i bosanskim defterdarima. U tim slučajevima Hercegovinom su upravljali zastupnici (*muteselimi* ili *muselimi*) bosanskih namjesnika odnosno defterdara koji bi bujruđijom bili imenovani i koji su bili plaćeni iz navedenog dodatka na plaću.¹⁹ Muteselim je nadosmjestio raniju ulogu subaše ili vojvode.²⁰ Ukoliko u ratnim uvjetima muteselim ne bi bio imenovan, tu dužnost bi obavljao namjesnikov zamjenik – *kajmakam*.²¹

Tako se u oktobru 1603. godine spominje Jakub, kajmakam hercegovačkog sandžakbega,²² dvije godine kasnije Hamza,²³ 1617. Mustafa,²⁴ 1620. godine Ibrahim,²⁵ a u toku Kandijskog rata, u augusta 1663. godine, spominje se Murteza, “Hersek kaymakami”.²⁶ Praksa postavljanja muteselima (lični službe-

¹⁷ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 47.

¹⁸ Etimološko značenje riječi: tlo pogodno za uzgoj ječma. Detaljnije: M. Tayyib Gökbilgin, “Arpalık”, *İA*, I, 592–595.

¹⁹ Na jednom mjestu se navodi muteselim hercegovačkog sandžakbega. Naime, 1679. godine Mustafa je bio muteselim, a Mehmedu je povjeren sandžak u arpaluku. Vidi: Abdulvahit Çelik, *97 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu (hicri 1090–1092/miladi 1679–1681)*, Neobjavljeni magistarski rad, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2008, 119. (Dalje: A. Çelik, *97 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu (hicri 1090–1092/miladi 1679–1681)*, 119).

²⁰ Avdo Sućeska, “Mjesto muteselima u lokalnoj upravi do Tanzimata”, *Godišnjak PF*, VII, Sarajevo, 1959, 302. i 303. (Dalje: A. Sućeska, “Mjesto muteselima”). O muteselimima je pisao i Hamdija Kreševljaković. Detaljnije: “Muteselimi i njihov djelokrug”, *Radovi Naučnog društva NRBiH*, VII, Sarajevo, 1957, 81–141.

²¹ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 46. i 47; Jusuf Mulić, *Hercegovina – Vojna i upravna jedinica Osmanskog carstva od početka XVII stoljeća do kraja osmanske vladavine*, Knjiga 2.2., Sarajevo, 2007, 2. (Dalje: J. Mulić, *Hercegovina*).

²² Arhiv Franjevačkog samostana u Zaostrogu, Acta Turcica, 101.

²³ Isto, 104.

²⁴ DAD, AT, 4563a.

²⁵ Arhiv Franjevačkog samostana u Makarskoj, Acta Turcica, M II-12.

²⁶ BOA, İE.AS., 7/639.

nik sandžakbega ili beglerbega) u nekim kadilucima Hercegovine postojala je i početkom 17. stoljeća. Do sada se za tu praksu znalo prema navodu iz jednog fermanu iz 1618. godine u kojem stoji da je “mutesarrif Hercegovine opet postavio muteselime”.²⁷ Jedno pismo iz jula 1613. godine, u kojem je riječ o zabrani ometanja venecijanskih trgovaca u Kotorskom zaljevu, bilo je upućeno hercegovačkom muselimu Ibrahimu Kethüda. Što će reći da se, za sada, prvi poznati muselim bilježi pet godina ranije.²⁸

Dosadašnja saznanja su bila ta da se prvi poznati namjesnik Bosanskog ejaleta koji je kao mutesarrif upravljao Hercegovačkim sandžakom u arpaluku javlja 1609. godine te da se, najvjerojatnije, radi o Ibrahimu Sokoloviću. Zatim, da su sljedeći bili Derviš Mehmed-paša 1648. godine, pa Köse Ali-paša 1660–63. godine.²⁹ Ostaje pitanje da li se prije 1648. godine pojavljuje još namjesnika u istom svojstvu zbog toga što postoje i sljedeći podaci: 1610. Mehmed-beg – bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk³⁰; 1613. (mart-juli) Ibrahim-paša – “bivši bosanski namjesnik koji je još uvijek na položaju hercegovačkog mutesarrifa po principu arpaluka”³¹; 1615. (juni) Ibrahim-paša – “bivši bosanski namjesnik koji je još uvijek na položaju hercegovačkog mutesarrifa po principu arpaluka”³²; 1637. Nuh-paša – mutesarrif Hercegovačkog sandžaka koji mu je dodijeljen u arpaluk³³; 1641. Hasan-paša – bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk³⁴; 1642. Šahin-paša – bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk³⁵; 1645. Omer – bosanski beglerbeg

²⁷ A. Sućeska, “Mjesto muteselima”, 302. i 303.

²⁸ Serap Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589–1684)*, Hilal. Ca'Foscari, Univerzitet u Veneciji, Venezia, 2014, 141. (digitalno izdanje), (Dalje: S. Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589–1684)*).

²⁹ Safvetbeg Bašagić-Redžepašić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine od g. 1463–1850*, Vlastita naklada, Sarajevo, 1900, 178. (Dalje: S. Bašagić, *Kratka uputa*); J. Mulić, *Hercegovina*, 9. i 10; Vesna Miović navodi da je, prema dubrovačkim izvorima, prvi mutesarrif s Hercegovačkim sandžakom kao arpalukom bio Ibrahim iz 1613. godine. Vesna Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka*, Državni arhiv u Dubrovniku, Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, Istorijski arhiv Sarajevo, Kantonalni arhiv Travnik, Dubrovnik, 2008, 34. i 35. (Dalje: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*).

³⁰ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56.

³¹ S. Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589–1684)*, 131.

³² Isto, 114. i 139.

³³ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184; S. Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589–1684)*, 279.

³⁴ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

³⁵ Isto, 56–58.

kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk³⁶ i 1648. Mehmed – bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžakbeg dat u arpaluk.³⁷

Nekada je Hercegovački sandžak davan u arpaluk i muhafizima tj. vojnim zapovjednicima. Tako je 1698. godine taj sandžak dat u arpaluk muhafizu Bosanskog ejaleta Halil-paši, a 1699. godine muhafizu livanjske tvrđave³⁸ Redžep-paši Nevesinjcu.³⁹ Pošto mu je Hercegovački sandžak dat u arpaluk, Nevesinjac je imenovao Fazli-buljubašu za zapovjednika nevesinjskog kadiluka i stavio mu u dužnost “zaštitu raje i svega ostalog”. Prihode za muteselima imao je sakupiti iz kadiluka: Nevesinje, Blagaj, Stolac i Ulog. Nakon toga, imenovao ga je za muteselima i zapovjednika navedenih kadiluka.⁴⁰

Šta je u osnovi značio arpaluk? Arpaluk je označavao prihod s određenog područja koji je iz raznih razloga davan osmanskim uglednicima poput velikih vezira, šejhu-l-islama, vezira, namjesnika pokrajina i slično. Služio je kao pomoćna zarada u vremenu od svrgnuća s jednog položaja do dobivanja drugog, zatim kao nagradni prihod za posebne zasluge, naprimjer u bitkama, a mogao je služiti i kao dopunska zarada. Uživaoi arpaluka obično nisu lično odlazili na područje s kojeg su ga crpili, već su onamo slali svoje predstavnike, koji su za predstavničku plaću uzimali 1/5 ili 1/4 prihoda.⁴¹

U izvorima Dubrovačkog arhiva arpaluk je definiran nešto drukčije. Naime, postojala su dva sistema crpljenja arpaluka iz Hercegovačkog sandžaka. Od početka 17. stoljeća do 30-ih godina 18. stoljeća sandžakbegovi s naslovom paše

³⁶ Isto, 56–58.

³⁷ Isto, 56–58.

³⁸ J. Mulić, *Hercegovina*, 9. i 10.

³⁹ Redžep-paša iz Nevesinja od oca Derviša. Sudjelovao je u odbrani Bosne od habsburškog nadržanja 1687–1690. godine. Za stečene zasluge imenovan je muhafizom Nikšića. Organizirao je i rukovodio izgradnju novog grada Onogošta, koji je trebao zamijeniti dotadašnju ulogu Novog. Rukovodio je preseljavanjem hercegovskih muslimana u Hercegovinu, posebno na prostore Klobuka i Nikšića. Bio je hercegovački namjesnik. Sudjelovao je u opsadi Gabele 1695. godine. Izgradio je i obnovio nekoliko gradova u Hercegovini. Ubijen je tajno u Drobñjacima 1703. godine. (Prema: Mustafa Memić, *Poznati Bošnjaci Sandžaka i Crne Gore*, Sarajevo, 1998, 22), (Dalje: M. Memić, *Poznati Bošnjaci*). Koliko je Redžep-paša vrijedio, najbolje pokazuje molba stanovnika Trebinjske nahije tokom 1690. godine da im se on ostavi za zapovjednika zbog svoje hrabrosti i sposobnosti. Vidi: *Tuba Meryem Yıldız Karacan, 101 no'lu Mühimme Defteri'nin transkripsiyonu ve deęerlendirmesi*, Neobjavljeni magistarski rad, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2010, 252.

⁴⁰ Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1698–1779)*, list 8/a. Obrada: Hivzija Hasandedić (Dalje: Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1698–1779)*).

⁴¹ V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 33–35.

i vezira upravljali su Hercegovačkim sandžakom, koji im je ujedno bio dodijeljen u arpaluk. Inače, nije rijetkost bila da osmanski dostojanstvenici djeluju kao namjesnici sandžaka iz kojeg crpe arpaluk kao npr. namjesnici Skadarskog sandžaka. Fermani koji su pohranjeni u Dubrovniku pokazuju da hercegovački namjesnici bez naslova paše arpaluk nisu dobivali, npr. Ali Čengić u vrijeme dok nije bio paša.⁴²

Drugi sistem korištenja Hercegovačkog sandžaka kao arpaluka bio je taj da su njegovi uživaoci bili bosanski namjesnici, pa su tako vršili funkciju namjesnika i tog sandžaka. Njime su vladali preko svojih zastupnika (*muteselima*).⁴³ U arpaluk hercegovačkog sandžakbega spadali su izvjesni prihodi koje je ranije, vjerovatno u korist državne blagajne, plaćalo vlaško stanovništvo u tom sandžaku. To su poljačina, novac za maslo i novac umjesto ovna (resm-i polačina ve koç ve yağ).⁴⁴ Hercegovački sandžakbeg je imao ekskluzivitet i kod ispaša vlastitih konja. Naime, iz bujruđije Ahmed-paše, sandžakbega iz 1698. godine, vidi se da su “livade u blizini kasabe Blagaj” bile rezervisane za “konje hercegovačkog valije”. Vlasnicima livade (čaira) uredno su isplaćivane naknade, a blagajski kadija se trebao pobrinuti da “po njima ne hoda druga stoka”.⁴⁵

Na osnovu raspoloživih izvornih podataka teško je izvući precizan zaključak o tome kakav je bio materijalni položaj jednog sandžakbega. S jedne strane, ako se u obzir uzme jedna vrsta dubrovačkih darova, kao i sistem arpaluka, zaključuje se da hercegovački sandžakbegovi u 17. stoljeću nisu raskošno živjeli. Poznato je da je u tom periodu has bosanskog namjesnika bio jedan od najnižih u Osman-skoj državi, što je čudna situacija s obzirom na graničnu važnost tog područja. Time se može objasniti pritisak pojedinih namjesnika na stanovništvo u pogledu ubiranja dodatnih nameta. Naprimjer, hercegovački sandžakbeg imenovan 1647. godine nije mogao stupiti na dužnost jer nije imao 8.000 talira za zamjenika velikog vezira koji mu se izborio za taj položaj.⁴⁶ S druge strane, has hercegovačkog sandžakbega u prvoj polovini 17. stoljeća iznosio je 410.515 akči, što je 3.400 zlatnika. Kada se na to doda i dubrovački dar koji je nekada iznosio 680 zlatnika,

⁴² Isto, 33–35.

⁴³ Isto, 33–35; Šabanović navodi da su u arpaluk sandžak dobijali i bosanski defterdari. Vidi: Hazim Šabanović, “Upravna podjela jugoslovenskih zemalja pod turskom vladavinom do Karlovačkog mira 1699. god.”, *GDI BiH*, 4, Sarajevo, 1952, 183.

⁴⁴ A. Sućeska, “Mjesto muteselima”, 307.

⁴⁵ Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1697–1793) – fragment*, Obradio: Hivzija Hasandedić, list 21/ac (Dalje: Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1697–1793) – fragment*).

⁴⁶ V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 46. i 47.

tj. petinu godišnje plaće, onda se može zaključiti da sandžakbeg i nije tako oskudijevao materijalnim sredstvima.⁴⁷

Tokom 17. stoljeća hercegovački sandžakbegovi koji nisu imali naslov paše u fermanima se navode kao “sandžakbegovi”, ali se sve češće javljaju i “mutesarri-fi” s epitetom “najplemenitiji zapovjednik” (kojim su opisivani beglerbegovi), što pokazuje da se radi o hercegovačkim sandžakbegovima koji su imali navedeni naslov. Do 70-ih godina 17. stoljeća stalno su se izmjenjivali sandžakbegovi s naslovom paše i oni bez tog naslova.⁴⁸

Od početka 17. stoljeća naslov “paša” ostaje isključivo na razini oficirskog čina, koji je bio obavezan za namjesnike pokrajina (paša s tri tuga) do sredine 19. stoljeća neobavezan, a nakon toga obavezan i za upravnike oblasti (s jednim, dva, pa čak i tri tuga) i neobavezan za upravnike kaza/srezova ili kotara (s jednim tugom). Prvi samostalni hercegovački sandžakbeg s činom paše bio je Piri Deli-paša 1617. godine, a zatim Ali-paša Čengiće⁴⁹ (u različitim periodima), ujedno i prvi s počasnim naslovom beglerbega.⁵⁰ Za Ali-pašu Čengića se navodi da je bio imenovan i za beglerbega Kanjiškog ejaleta. Za zasluge u borbama protiv Mlečana u Kandijskom ratu 1645–1669. godine sultan mu je dodijelio počasnu titulu beglerbega. Nakon njega, još su u 17. stoljeću istu titulu stekli Ali-paša Skopljak (1694) i Redžep-paša Nevesinjac (1695–97. i 1699–1712).⁵¹

⁴⁷ Faruk Taslidža, *Društveno-privredni odnosi u Hercegovačkom sandžaku od Žitvanskog mira do Kandijskog rata (1606.–1645.)*, Filozofski fakultet u Sarajevu, neobjavljeni magistarski rad, Sarajevo, 2009, 48. (Dalje: F. Taslidža, *Društveno-privredni odnosi*).

⁴⁸ V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 32. i 33.

⁴⁹ Bio je jedan o istaknutijih mutesellima Hercegovačkog sandžaka iz porodice Čengića. Kao Ali-beg spahija i alajbeg imenovan je za pašu. Više puta je bio Hercegovačkog sandžaka sa sjedištem u Tašlidži. Spominje se 1651. godine kao graditelj Kolašina. Godine 1652. bio je zvornički sandžakbeg. Tada je sagradio jedan lijep odžak u Bijeljini koji opisuje i Čelebija, ali i džamiju. Po nalogu sultana Ibrahima I proširio je tvrđavu u Gabeli. Sa svojom vojskom učestvovao je 1654. godine u odbrani Knina. Podsticao je razvoj trgovine i saradnju sa dubrovačkim trgovcima. Vršio je dužnost sandžakbega u Čustendilu, a bio je od 1661. godine i temišvarski valija. Epska je ličnost. Smatra se da je on junak iz narodne pjesme “Ali-beg Čengiće i banova Bisera”. Poginuo je u bici kod Sv. Gottharda 1. augusta 1664. godine u borbama sa Petrom Zrinskim. Imao je dva sina: Ismaila i Rustema. (Prema: E. Čelebi, *Putopis*, 407, fusnota 68; Hamdija Kreševljaković, *Čengići – prilog proučavanju feudalizma u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1959, 1–31. (Dalje: H. Kreševljaković, *Čengići*); M. Memić, *Poznati Bošnjaci*, 14; Mustafa Pijalović, *Pljevlja sa okolinom u prošlosti i sadašnjosti*, Sarajevo, 1997, 139. i 149. (Dalje: M. Pijalović, *Pljevlja*); Novak Mandić Studo, *Gacko kroz vijekove – Prilozi istoriji Gacka*, Trebinje, 1985, 364. (Dalje: N. Mandić Studo, *Gacko*).

⁵⁰ J. Mulić, *Hercegovina*, 5.

⁵¹ Namjesnička titula *valija* počinje se koristiti od 18. stoljeća. Također, titula *vezira* nije bila

Prvi poznati sandžakbeg Hercegovačkog sandžaka s neslužbenim namjesničkim naslovom za oblasne namjesnike – valija – bio je Jusuf-paša (1632–34). Osim njega, u 17. stoljeću su se tako naslovljavali i Ismail-paša (1645/46–48), Husejin-paša (1685–86) i Selim-paša (1691. i 1716).⁵² Taj podatak se treba dopuniti još jednim. Naime, u jednom dokumentu od 5. marta, a u drugom od 23. maja 1698. godine kao “*mutesarriif*” odnosno “hercegovački valija” spominje se i Ahmed-paša.⁵³ Zabilježen je i sandžakbeg Hadžimemić Muslibeg-efendi (1647–1650), s dvojnim neslužbenim namjesničkim naslovom namjesnik sandžaka (*vâli-yi livâ*), te *mutesarriif*. Neki su se potpisivali različitim naslovima: Đurđi Mehmed-paša (Gürcü Mehmed-paşa) kao hercegovački *mîr-i mîrân* (1681) i *mutesarriif* (1685), zatim Selim-paša kao *mîri livâ-i Hersek* (1691) ili hercegovački *muhâfiz* i hercegovački *mutesarriif* u kasnijem periodu.⁵⁴

U odnosu na poziciju bosanskog beglerbega, pozicija hercegovačkog, ali i susjednih sandžakbega, bila je pomoćna. Takvu poziciju najbolje ilustrira dokument iz 1697. godine u kojem se Redžep-paša Nevesinjac obavještava o postavljenju novog bosanskog beglerbega i naređuje mu se da “s njim zajedno, vršeći sve što ti naredi i s najvećom pažnjom, dobro paziš i marljivo izvršavaš ono što ti *mîr-i mîrân* naredi. Kad ti u slučaju potrebe pošalje čovjeka i obavještenje i zatraži da se na nekom zadatku u sultanskoj službi založiš koliko god možeš, treba da se dobro čuvaš da to odbiješ i da uskratiš pomoć”.⁵⁵ Također, na drugom mjestu, hercegovačkom *mutesarriifu* Ahmedu se naređuje da se “u svemu povinuje mišljenju vezira Mustafe-paše, bosanskog valije”.⁵⁶ Ličnosti koje su bile na položaju hercegovačkog sandžakbega posjedovali su vojno-političko iskustvo i važili kao dobri poznavaoци prilika na granicama. To potvrđuje i činjenica da su mnogi hercegovački sandžakbegovi prije te dužnosti bili na položaju beglerbega Rumelije, Kanjiže, Očakova, Sivasa, Varada, Bosne i drugih ejaleta.⁵⁷

vezana za dužnost namjesnika ejaleta jer ih je bilo i bez te titule. Vezir je morao imati čin paše s tri tuga. J. Mulić, *Hercegovina*, 6.

⁵² Isto, 8. i 9.

⁵³ Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1697–1793) – fragment*, list 17/b; 18/a.

⁵⁴ J. Mulić, *Hercegovina*, 8. i 9.

⁵⁵ OIS, *Muhimme defteri*, 139 IVa, 478/2, 307. (prijevod: Abdulah Polimac)

⁵⁶ Isto, 487/1, 320.

⁵⁷ Isto, 489/3, 324. (Vidi spisak sandžakbegova u nastavku.)

Jedan od važnih segmenata istraživanja historije Hercegovačkog sandžaka 17. stoljeća je i identifikacija sandžakbegova (ili njihovih zamjenika) odnosno osoba koje su se nalazile na vrhu lokalne upravne piramide u Osmanskoj državi. Otežavajuću okolnost pri rekonstrukciji navedenog pitanja čini izvorna podloga koja ne nudi na jednom mjestu listu hercegovačkih sandžakbegova. Zato je istraživač primoran iz izvora različite vrste i provenijencije tragati za imenima namjesnika koja su bila česta na tom položaju tokom navedenog stoljeća. Olakšavajuću okolnost predstavlja nekoliko pokušaja zabilježenih u historiografiji da se barem djelimično rasvijetli pitanje imena hercegovačkih sandžakbegova. Poznato je da je Toma Popović u jednom svom radu nastojao, na osnovu dubrovačkih izvora, donijeti imena hercegovačkih sandžakbegova koji su se na tom položaju nalazili tokom 16. stoljeća. Tom prilikom, osim pokušaja historijske rekonstrukcije datuma obnašanja položaja sandžakbega, za neke od njih donio je i nekoliko biografskih podataka.⁵⁸ U ovom radu koristit će se slična metoda koju je primijenio i navedeni istraživač, s tim da se neće navoditi biografski podaci (osim nekoliko slučajeva) niti će se utvrđivati tačan mandat sandžakbega ponaosob. Također, njihov spomen u izvorima, što je bio osnovni kriterij analize na ovom mjestu, ne znači nužno i precizan datum imenovanja na funkciju sandžakbega. Ovdje će se donijeti povezani podaci o imenu i godini upravljanja sandžakbega do kojih se došlo analizirajući dostupne izvore i literaturu. Iz podnožnih napomena se vidi da je riječ o izvorima sa više strana. Spisak koji slijedi nije konačan, ali predstavlja značajan pomak u odnosu na postojeća saznanja u literaturi.

Polazeći od navedenog rada, zatim spiska koji je za prvu polovinu 17. stoljeća sačinio Vladislav Skarić⁵⁹ te imena koja je u svojoj *Kratkoj uputi u prošlost Bosne i Hercegovine* naveo Safvet-beg Bašagić, ovdje se, uz korekcije i dodatne podatke iz neobjavljenih i objavljenih izvora, donosi lista hercegovačkih sandžakbegova u toku 17. stoljeća:

1600. godine Mustafa⁶⁰;

1601. Ibrahim-beg, hercegovački sandžakbeg⁶¹;

1603. Memi-beg⁶²;

⁵⁸ Toma Popović, "Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku", *POF*, XVI–XVII, Sarajevo, 1970, 93–99. (Dalje: T. Popović, *Spisak*).

⁵⁹ V. Skarić, "Podaci za historiju Hercegovine", 56–58.

⁶⁰ Isto, 56.

⁶¹ Arhiv HNK, OZ-DK, 12/558.

⁶² DAD, AT, C 8-29a.

1604. (februar) Memi-beg.⁶³ Navodi se iste godine i Mustafa, hercegovački muhafiz, mir-i miran⁶⁴;
1605. (april) Mustafa Bošnjak.⁶⁵ Već u decembru se spominje bivši bosanski beglerbeg Mehmed na poziciji hercegovačkog sandžakbega⁶⁶;
1606. (januar) Ahmed.⁶⁷ Krajem istog mjeseca spominje se hercegovački sandžakbeg Mehmed⁶⁸;
1608. (august-septembar) Mehmed, hercegovački sandžakbeg⁶⁹;
1609. Ibrahim Sokolović, bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk⁷⁰;
1610. Mehmed-beg, bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk⁷¹;
1613. (mart-juli) Ibrahim-paša – “bivši bosanski namjesnik koji je još uvijek na položaju hercegovačkog mutesarrifa po principu arpaluka”⁷²;
1615. Husejin⁷³;
1615. (juni) Ibrahim-paša – “bivši bosanski namjesnik koji je još uvijek na položaju hercegovačkog mutesarrifa po principu arpaluka”⁷⁴;
- 1616–1617. Mustafa i Jusuf.⁷⁵ Mustafa se iste godine spominje i kao “kajmekam hercegovačkog sandžaka”.⁷⁶

⁶³ Arhiv Franjevačkog samostana u Zaostrogu, AT, 102.

⁶⁴ DAD, AT, C 6-32a.

⁶⁵ Arhiv Franjevačkog samostana u Zaostrogu, AT, 103.

⁶⁶ DAD, AT, 7/2.1, sv. 12, br. 563; V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56.

⁶⁷ DAD, AT, 7/2.1, sv. 12, br. 564.

⁶⁸ DAD, AT, 7/2.1, sv. 12, br. 565.

⁶⁹ Arhiv Franjevačkog samostana u Zaostrogu, AT, 117.

⁷⁰ V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 33–35; Vjerovatno je riječ o Ibrahimu kojeg spominje i Muvekkit u svojoj *Historiji*. On navodi da je spomenuti u Banjoj Luci podigao jedan han i imaret, te da je bio sin Mehmed-paše Sokolovića i njegove sultanije miljenice. (Salih Sidki Hadžihuseinović – Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, Sarajevo, 1999, 252. (Dalje: Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1).

⁷¹ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56.

⁷² S. Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589–1684)*, 131; DAD, AT, 7/2.1., sv. 13, br. 622.

⁷³ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56.

⁷⁴ S. Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589–1684)*, 114. i 139.

⁷⁵ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

⁷⁶ Arhiv HNK, AT, OZ-DK, 10/484.

- Na drugom mjestu 1617. godine spominje se Piri Deli-paša⁷⁷;
1618. (januar-maj) Ibrahim, hercegovački sandžakbeg, bivši beglerbeg Očakova.⁷⁸ Zatim se od 9. do 18. decembra iste godine kao hercegovački sandžakbeg (arpaluk) spominje Ibrahim-paša, bivši rumelijski beglerbeg.⁷⁹ To pitanje dodatno komplicira dokument od 3. decembra 1618. godine u kojem je potpisan “Hersek mir-i livası Ali”⁸⁰;
- 1618/1619. (decembar-decembar) Mehmed sin Mustafe, herc. sandžakbeg⁸¹;
1621. Husejin, sandžak mu dat u arpaluk⁸²;
1622. Mehmed⁸³;
1628. Mehmed⁸⁴ (u arpaluku);
1629. Osman⁸⁵ (u arpaluku);
1630. Musli⁸⁶;
1631. Hasan Karajazidži, bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk.⁸⁷ Iste, 1631. godine spominje se i Mehmed⁸⁸;
1632. Ali-beg Čengić.⁸⁹ Međutim, na drugom mjestu spominje se Jusuf-paša i to kao namjesnik za godine od 1628. do 1633.⁹⁰;
- 1637–1638. (august) Nuh-paša, bivši rumelijski beglerbeg, “mutesarrif Hercegovačkog sandžaka” koji mu je dodijeljen u arpaluk.⁹¹

⁷⁷ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

⁷⁸ DAD, AT, 7/2.1, sv. 13, br. 646.

⁷⁹ DAD, AT, 7/2.1., sv. 14, br. 692.

⁸⁰ BOA, ĪE.AS., 4/273.

⁸¹ Arhiv Franjevačkog samostana u Makarskoj, AT, III-85.

⁸² DAD, AD, 7/2.1, sv. 15, br. 703.

⁸³ Vladislav Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

⁸⁴ DAD, AD, 7/2.1, sv. 17, br. 801.

⁸⁵ DAD, AD, 7/2.1, sv. 17, br. 820.

⁸⁶ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

⁸⁷ Isto, 56–58.

⁸⁸ Isto, 56–58.

⁸⁹ Isto, 56–58.

⁹⁰ DAD, AD, 7/2.1., sv.17, br. 848/1633; Vesna Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*, Dubrovnik, 2005, 53. (Dalje: V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima osmanskih sultana*); *Sidžil Mostarskog kadije 1632–1634*, dok. br. 150.

⁹¹ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184; S. Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri (1589–1684)*, 279; DAD, AT, 7/2.1, sv. 18, br. 897.

- Iste godine spominje se i Mehmed⁹²;
1638. Bali-beg⁹³;
1640. Mehmed⁹⁴;
1641. Ibrahim.⁹⁵ Također, za 1641. godinu spominje Hasan-paša, bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk.⁹⁶ Ali, na drugom mjestu spominje se i Šahin paša (juni) kao hercegovački sandžakbeg⁹⁷;
1642. Ali-paša Čengić.⁹⁸ Međutim, 1642. godine spominje se i Šahin-paša, bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžakbeg dat u arpaluk,⁹⁹ ali i “samostalni hercegovački sandžakbeg” Ahmed-paša¹⁰⁰;
1643. (januar) Smail¹⁰¹;
1643. (juli) Ahmed¹⁰²;
1644. Smail¹⁰³;
1645. Omer, bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk.¹⁰⁴ Krajem 1645. (studeni) Ahmed kao samostalni sandžakbeg.¹⁰⁵ Iste godine, u februaru, spominje se i Ismail kao hercegovački sandžakbeg¹⁰⁶;
1646. (januar-listopad) Ahmed.¹⁰⁷ Spominje se i Musli-paša¹⁰⁸;

⁹² V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

⁹³ Vesna Miović, “Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke republike”, *Analiti Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 38, Dubrovnik, 2000, 158. (Dalje: V. Miović, “Bosanski beglerbeg”).

⁹⁴ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

⁹⁵ Isto, 56–58.

⁹⁶ Isto, 56–58.

⁹⁷ DAD, AD, 7/2.1, sv. 20, br. 961–962; Arhiv Samostana u Zaostrogu, AT, Z 239; V. Miović, “Bosanski beglerbeg”, 132. (fusnota 36)

⁹⁸ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

⁹⁹ Isto, 56–58.

¹⁰⁰ Isto, 56–58.

¹⁰¹ Isto, 56–58.

¹⁰² Isto, 56–58.

¹⁰³ Isto, 56–58.

¹⁰⁴ Isto, 56–58.

¹⁰⁵ DAD, AD, 7/2.1, sv. 21, br. 1003.

¹⁰⁶ DAD, AD, 7/2.1, sv. 20, br. 993.

¹⁰⁷ DAD, AD, 7/2.1, sv. 21, br. 1005, 1012.

¹⁰⁸ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

1647. Ali-paša Čengić.¹⁰⁹ Na drugom mjestu, 1647. godine, spominje se Hadžimemi-zade Musli-beg¹¹⁰;
1648. Derviš Mehmed-paša, bosanski beglerbeg kojem je Hercegovački sandžak dat u arpaluk.¹¹¹ S kraja iste godine kao valija bosanski i hercegovački spominje se i Hasan-paša, potomak Sarhoš Ibrahim-paše¹¹²;
1649. Smail¹¹³;
- 1649/50. Muslija¹¹⁴ (Hadžimemi-zade Musli-beg);
- 1650/1651. Ali-paša Čengić.¹¹⁵ Na drugom mjestu, od 1650. do 1658. spominje se Ali-paša Čengić.¹¹⁶ U junu 1656. spominje se i Musli kao hercegovački sandžakbeg.¹¹⁷ Međutim, 1657–1660. godine navodi se i Mustafa paša Tekelija kao hercegovački sandžakbeg¹¹⁸;
1659. (maj) Mehmed Jusuf-begov.¹¹⁹ Već u decembru iste godine spominje se Mustafa-paša kao hercegovački sandžakbeg¹²⁰;
1661. Köse Ali-paša.¹²¹ Također, navodi se da je taj namjesnik obavljao tu dužnost između 1660. i 1663. godine¹²²;
1663. (oktobar) Zulfikar, hercegovački muteselim¹²³;
- 1664/1665. Suhrab Mehmed-paša, bivši beglerbeg Sivasa i Kanjiže¹²⁴;

¹⁰⁹ Isto, 56–58.

¹¹⁰ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹¹¹ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58; V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 34. i 35.

¹¹² Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, 341.

¹¹³ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

¹¹⁴ Isto, 56–58.

¹¹⁵ Isto, 56–58.

¹¹⁶ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹¹⁷ DAD, AD, 7/2.1, sv. 26, br. 1137.

¹¹⁸ V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

¹¹⁹ DAD, AD, 7/2.1, sv. 27, br. 1165.

¹²⁰ DAD, AD, 7/2.1, sv. 27, br. 1170.

¹²¹ Zanimljivo je da je Köse Ali-paša, koji je bio serasker osmanske vojske, dobio Bosanski ejalet i Hercegovački sandžak u arpaluk i time uživao položaj i namjesnika ejaleta i sandžaka. Ali u Bosnu uopće nije došao. Dubrovački poklisari su ga posjećivali u Beogradu. Prema: V. Skarić, “Podaci za historiju Hercegovine”, 56–58.

¹²² V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 34. i 35; J. Mulić, *Hercegovina*, 9. i 10.

¹²³ BOA, ĪE.AS., 7/646.

¹²⁴ E. Čelebi, *Putopis*, 378. i 414; V. Miović, *Dubrovačka republika u spisima namjesnika*, 33.

1666. (juli) Mustafa, hercegovački mutesarrif¹²⁵;
1668. (juni) Mahmud-paša¹²⁶;
1670. Mustafa¹²⁷;
1672. (maj) Mustafa¹²⁸;
1673. (novembar) Mustafa, mutesarrif¹²⁹;
1674. (mart) Mustafa-paša.¹³⁰ Jedan ilam iz 17. aprila 1674. godine napisao je “hercegovački valija” po imenu Alija¹³¹;
1676. Veli-paša¹³²;
1677. (mart) Veli-paša¹³³;
1679. (oktobar) Mehmed, drži sandžak u arpaluku¹³⁴;
1680. (oktobar-novembar) Hasan-paša, bivši valija Varada¹³⁵;
1681. Gurdži Mehmed-paša¹³⁶;
1682. Hasan-paša¹³⁷;
1683. Mehmed Mustafa-paša.¹³⁸ Na drugom mjestu spominje se 1683. godine Ahmed-paša¹³⁹;
1684. Hasan-paša, hercegovački kajmakam¹⁴⁰;

¹²⁵ BOA, İE.AS., 9/815.

¹²⁶ BOA, AE.SMMD.IV., 83/9901.

¹²⁷ DAD, AD, 7/2.1., sv. 30, br. 1235.

¹²⁸ S. Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri*, 311.

¹²⁹ Isto, 326.

¹³⁰ Isto, 329.

¹³¹ Arhiv HNK, AT, OZ-DK, 13/607.

¹³² DAD, AD, 7/2.1., sv. 31, br. 1279, 1281.

¹³³ BOA, AE.SMMD.IV., 96/11292.

¹³⁴ Ovaj sandžakbeg je navedene godine imao zadatak da sa svojim ljudima obezbjeđuje Bender, važnu stratešku tačku u današnjoj Moldaviji, koja je Osmanlijama služila kao zborni centar za napade prema Rusiji i centralnoj Evropi. Vidi: A. Çelik, *97 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu (hicri 1090–1092/miladi 1679–1681)*, 119; Ulviyenur Pakize Eskin, *97 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil, Transkripsiyon, Özet)*, neobjavljeni magistarski rad, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009, 21.

¹³⁵ Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, 386; S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹³⁶ DAD, AD, 7/2.1., sv. 32, br. 1318, 1319.

¹³⁷ DAD, AD, 7/2.1., sv. 32, br. 1301.

¹³⁸ DAD, AT, br. 1025.

¹³⁹ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹⁴⁰ DAD, AT, C 2-18a.

1685. Ahmed-paša.¹⁴¹ Na drugom mjestu, iste godine, spominje se Gurdži Mehmed-paša.¹⁴² Njegovu tačnost potvrđuje dokument iz Državnog arhiva u Dubrovniku u kojem stoji da je 1685. godine hercegovački sandžakbeg bio Gurdži Mehmed-paša.¹⁴³ Također, u septembru i decembru iste godine spominje se “hercegovački mutesarriif” Mehmed-paša¹⁴⁴;
1686. (oktobar) i 1687. (juni) Husejin¹⁴⁵;
1687. (novembar) Selim¹⁴⁶;
1689. – najkasnije do juna 1690. Džin Husejin Ali-paša Valonija¹⁴⁷;
1690. (novembar) i 1691. (mart-april) Mustafa-paša, hercegovački mutesarriif.¹⁴⁸ Spominje se iz iste godine i Selim-paša.¹⁴⁹ Na jednom mjestu se navodi da je nakon Džin-Alije na mjesto “hercegovačkog paše” došao Miralem Begović¹⁵⁰;
1692. Sulejman-paša¹⁵¹;
1693. Ali-paša Skopljak.¹⁵² U jednom dokumentu od 23. aprila 1693. godine spominje se Selim kao “hercegovački valija”;

¹⁴¹ *Istorija kotarskih uskoka 1684–1749*, sv. II, Sabrao i sredio: Boško Desnica, SAN, Beograd, 1951, 77. (Dalje: (*Istorija kotarskih uskoka 1684–1749*, sv. II).

¹⁴² Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, 400; S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹⁴³ DAD, AD, 7/2.1., sv. 32, br. 1318, 1319.

¹⁴⁴ BOA, ĪE. DH., 10/1005, 11/1074.

¹⁴⁵ BOA, AE.SMMD.IV., 4/400; DAD, AD, 7/2.2., br. 34; 7/2.1., sv. 33, br. 1336.

¹⁴⁶ BOA, AE.SMMD.IV., 60/7065; DAD, AD, 7/2.2., br. 84.

¹⁴⁷ Muzaffer Fehmi Šakar, *1101–1102 (1690–1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, neobjavljeni magistarski rad, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, 61. (Dalje: M. F. Šakar, *1101–1102 (1690–1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*); Slavko Mijušković, “Pleme Nikšići u Morejskom ratu (1684–1699)”, *Istorijski zapisi*, I, Cetinje, 1954, 21. (Dalje: S. Mijušković, “Pleme Nikšići”); Marko Perojević-Trpimir Macan, “Odjek Bečkog rata na Makarskom primorju i u Hercegovini (1683–1723)”, *Historijski zbornik*, 23–24, Zagreb, 1970–1971, 204. (Dalje: M. Perojević-T. Macan, “Odjek Bečkog rata”); Bogumil Hrabak, *Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine*, knj. 4, Beograd, 2003, 300. (Dalje: B. Hrabak, *Iz starije prošlosti*, 4).

¹⁴⁸ BOA, ĪE.DH., 9/841; M. F. Šakar, *1101–1102 (1690–1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, 130; Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, 416.

¹⁴⁹ DAD, AT, C2/16a.

¹⁵⁰ Gligor Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima*, Istorijski institut, Beograd, 1970, 370. i 371. (Dalje: G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*).

¹⁵¹ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹⁵² Isto, 184.

1694. Sulejman-paša.¹⁵³ Međutim, na drugom mjestu 1694. godine kao hercegovački sandžakbeg spominje se i Sejfullah-paša.¹⁵⁴ Kao mutesarraf sandžaka Hercegovina august 1694. / august 1695. godine spominje se i Alija (Ali-paša).¹⁵⁵ U martu iste godine spominje se i Selim kao mutesarraf hercegovačkog sandžaka¹⁵⁶;
1695. Redžep-paša Nevesinjac¹⁵⁷;
1696. Redžep-paša Nevesinjac¹⁵⁸;
1697. (1109.) Sari Ahmed-paša Osječanin.¹⁵⁹ U jednom dokumentu od 20. novembra 1697. godine spominje se Redžep-paša kao “hercegovački valija”.¹⁶⁰ U jednom dokumentu spominje se i Sejfullah-paša kao “hercegovački paša” za 1108. godinu, tj. od jula-augusta 1696. do jula-augusta 1697. godine. Ovdje se vjerovatno radi o početku jeseni 1696. godine prilikom pohoda na Beograd¹⁶¹;
1698. godine u jednom dokumentu od 5. marta, a u drugom od 23. maja kao “mutesarraf” odnosno “hercegovački valija” spominje se Ahmed-paša.¹⁶² Također, bujruhdija iz 23. aprila 1698. godine spominje Ahmed-pašu u svojstvu “hercegovačkog valije”.¹⁶³ Dodatnu komplikaciju unosi bujruhdija Sejfullah-paše, “hercegovačkog valije”, koja je datirana 22. maja 1698. godine.¹⁶⁴ Ostaje mogućnost da mu je to bio i zadnji dan na tom položaju, ako se ima u vidu navedeni 23. maj kada se spominje Ahmed-paša. Ponovo se 2. i 10. juna, odnosno 8. i 18. jula 1698. godine spominje Sejfullah-paša na toj poziciji.¹⁶⁵ To bi značilo da je

¹⁵³ Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, 419. i 420; M. Perojević-T. Macan, “Odjek Bečkog rata”, 207.

¹⁵⁴ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹⁵⁵ DAD, AT, 4395a; OIS, *Muhimme defteri*, 139 IVa, 419/1, 248; 423/1, 253. (prijevod: Abdulah Polimac)

¹⁵⁶ DAD, AD, 7/2.1, sv. 33, br. 1342.

¹⁵⁷ OIS, *Muhimme defteri*, 139 IVa, 425/1, 254; 434/1, 262. (prijevod: Abdulah Polimac); S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹⁵⁸ BOA, ĪE.AS., 32/2813.

¹⁵⁹ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184.

¹⁶⁰ Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1697–1793) – fragment*, list 12/b.

¹⁶¹ OIS, *Muhimme defteri*, 139 IVa, 473/4. (prijevod: Abdulah Polimac)

¹⁶² Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1697–1793)*, list 17/b, 18/a; Sari Ahmed-paša postao je hercegovački sandžakbeg u februaru 1698. godine. (Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, 428)

¹⁶³ Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1697–1793)*, list 21/a.

¹⁶⁴ Isto, list 23/a.

¹⁶⁵ Isto, list 20/a; 7/b: list 23/b.

Ahmed-paša na položaju ostao samo deset dana. U periodu novembar-decembar spominje se Halil-paša, muhafiz livanjske tvrđave, kojem je Hercegovački sandžak datu u arpaluk.¹⁶⁶ Godine 1699. i 1701. spominje se na navedenoj poziciji Redžep-paša Nevesinjac.¹⁶⁷ Također, u jednom hudžetu sarajevskog kadije iz februara/marta 1700. godine spominje se Džafer-paša, bivši hercegovački valija.¹⁶⁸

Zaključak

U 16. stoljeću, posebno do 1537. godine, Hercegovački sandžak nosio je epitet krajiškog sandžaka. Formiranjem Kliškog sandžaka te godine, a zatim i Bosanskog ejaleta 1580. godine, unekoliko je pomjereno težište vojno-političkih odluka u središte ejaleta – Banju Luku, premda su i Hercegovački sandžak i sandžakbeg zadržali svoju specifičnu ulogu u osmanskoj administraciji krajem 16. i u toku 17. stoljeća. U Hercegovačkom sandžaku je od početka uspostavljena standardna organizacija vlasti kao i u drugim osmanskim pokrajinama. Upravna organizacija je donekle bila specifična usljed krajiškog karaktera sandžaka koji je bio važan posebno u ratnim okolnostima. Premda je krajiška uloga hercegovačkog sandžakbega iz 16. stoljeća prestala biti izrazita tokom 17. stoljeća, ipak su sandžakbegovi zadržali svoju pokretljivost i široka ovlaštenja vojnog, političkog, diplomatskog i ekonomskog karaktera, što se posebno vidi u mirnodopskom periodu. Jedna od specifičnosti je dodjeljivanje Hercegovačkog sandžaka u arpaluk, posebno do početka 17. stoljeća, ne samo bosanskim beglerbegovima nego i bosanskim defterdarima te muhafizima koji su za obavljanje te dužnosti primali određeni dodatak na platu. U tim slučajevima, Hercegovinom su upravljali zastupnici (muteselimi ili muselimi) bosanskih namjesnika odnosno defterdara te muhafiza. U odnosu na poziciju bosanskog beglerbega, pozicija hercegovačkog, ali i susjednih sandžakbegova, bila je pomoćna. To je posebno dolazilo do izražaja u vojnim prilikama. Uvidom u spisak imena hercegovačkih sandžakbegova tokom

¹⁶⁶ Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1698–1779)*, list 8/b.

¹⁶⁷ S. Bašagić, *Kratka uputa*, 184; Arhiv HNK, *Sidžil blagajskog kadije (1698–1779)*, list 8/a; DAD, AT, 7/2.2., br. 37.

¹⁶⁸ GHB, TD, A-62; Još ćemo navesti da su, prema Muvekkitu, dužnost bosanskog beglerbega u 17. stoljeću obnašale sljedeće osobe porijeklom iz Hercegovine: Murad-paša Hercegovac (1629/30), Sulejman-paša Mostarac (1634/35), Salih-paša Mostarac (1635/36), Ibrahim-paša Gabeljak (1646) i Osman-paša Hercegovac (1684). Vidi: Muvekkit, *Povijest Bosne*, 1, 285–399.

17. stoljeća može se kazati da su ličnosti koje su bile na položaju hercegovačkog sandžakbega posjedovali vojno-političko iskustvo i važili kao dobri poznavaoци prilika na granicama. To potvrđuje i činjenica da su mnogi hercegovački sandžakbegovi prije te dužnosti bili na položaju beglerbega Rumelije, Kanjiže, Očakova, Sivasa, Varada, Bosne i drugih ejaleta.

On the Position and Names of the Herzegovina Sanjak-beys in the Ottoman Administration in the 17th Century

Summary

In the 16th century, precisely to 1537, the Sanjak of Herzegovina carried the title of the borderland sanjak. With the formation of the Sanjak of Klis in 1537, followed by the Bosnia eyalet in 1580, the focus of military and political decision-making was shifted in the centre of the eyalet – in Banja Luka, although the Sanjak of Herzegovina and sanjak-bey retained their specific role in the Ottoman administration in the late 16th century and in the 17th century. From the beginning, a standard organisation of government had been set up in the Sanjak of Herzegovina as in other Ottoman provinces. The administrative organisation was somewhat specific due to the borderland character of sanjak, which was particularly significant in war circumstances. Although the borderland role of the 16th century Herzegovina sanjak-bey ceased to be prominent in the 17th century, the sanjak-beys retained their mobility and broad military, political, diplomatic and economic powers, which was particularly evident in peacetime. One of the specificities was the assignment of the Sanjak of Herzegovina into arpaluk, particularly until the early 17th century, not only to Bosnian beylerbeys but also to Bosnian *defterdar* and *muhafiz*, who received a certain salary supplement for the performance of these duties. In these situations, Herzegovina was governed by representatives (*mutesellim*) of Bosnian governors, i.e. *defterdar* and *muhafiz*. In relation to the position of the Bosnian beylerbey, the position of the Herzegovina sanjak-bey and neighbouring sanjak-beys was auxiliary. This was particularly prominent in military situations. An examination of the list of names of the Her-

Herzegovina sanjak-beys in the 17th century shows that the figures who were Herzegovina sanjak-beys had military and political experience and were quite familiar with situations at the borders. This is further corroborated by the fact that many Herzegovina sanjak-beys had previously performed the role of beylerbeys of Rumelia, Kanije, Ochakiv, Sivas, Varad, Bosnia and other eyalets